

Μια ζωή όχι και τόσο παραμυθένια

«Η ζωή μου είναι σαν ωραίο παραμύθι, πλούσια κι ευτυχισμένη. Όταν ήμουν μικρός, τότε που έβγαινα στον κόσμο φτωχός και μόνος, συνάντησα μια πανίσχυρη νεράιδα, που μου είπε: “Διάλεξε την πορεία της ζωής σου και τον στόχο σου, κι εγώ θα σε προστατεύω και θα σε καθοδηγώ ανάλογα με την πνευματική σου εξέλιξη και καταπώς ταιριάζει λογικά σε τούτο τον κόσμο!”. Ποιος θα μπορούσε να χαράξει τη μοίρα μου πιο καλά, πιο έξυπνα και πιο ευτυχισμένα; Η ιστορία της ζωής μου θα δείξει στον κόσμο αυτό που έδειξε και σ’ εμένα: ότι υπάρχει ένας φιλόστοργος θεός που μας οδηγεί όλους προς το καλύτερο» (MLE 1, σ. 27). Με αυτά τα λόγια αρχίζει ο Άντερσεν τις αυτοβιογραφίες του το 1847 και το 1855· όποιος όμως δείχνει τόση ευγνωμοσύνη για τα γυρίσματα του πεπρωμένου του, που τα αποδίδει σε μια πανίσχυρη νεράιδα ή στον φιλόστοργο θεό, μας κάνει να υποπτευόμαστε ότι πέρασε δυσκολίες και ότι η ζωή του δεν ήταν καθόλου σαν παραμύθι. Ωραιοποιώντας, εφευρίσκοντας και αποσιωπώντας, ο Άντερσεν σκηνοθέτησε σε μεγάλο βαθμό τον μύθο της ζωής του, κι ο κόσμος ήταν πρόθυμος να τον πιστέψει, όσο ζούσε αλλά και αργότερα. Ο ίδιος είχε πλήρη επίγνωση ότι η εικόνα που έδινε ήταν μονομερής, πράγμα που φαίνεται από τον πρόλογο τον οποίο σκόπευε να προτάξει στη συνέχεια της μεγάλης του αυτοβιογραφίας του 1855 και πρέπει να τον συνέταξε λίγο πριν πεθάνει: «Έδειχνα πάντοτε, και δείχνω ακόμη, την όμορφη, την καλύτερη πλευρά [διαγραμμένο: την γύριναγα ανάποδα]...» (MLE 1, σ. 23).

Πράγματι, η πορεία του Άντερσεν μοιάζει παραμυθένια: Γεννημένος το 1805 σε συνθήκες απόλυτης φτώχειας, μένει ορφανός από πατέρα στα έντεκα χρόνια του, στα 14 φεύγει για την Κοπεγχάγη, στα 23 τελειώνει το σχολείο ενηλίκων κι έπειτα, χωρίς άλλη εκπαίδευση, ζει ασκώντας το επάγγελμα του συγγραφέα έως τον θάνατό του το 1875· πεθαίνει διάσημος κι εκατομμυριούχος, με τα σημερινά δεδομένα. Ωστόσο, δεν ήταν ούτε φιλόδοξος καριερίστας ούτε αφελής παραμυθιάς, αλλά άκρως αντιφατική προσωπι-

κότητα: Είχε μεν από μικρός συνείδηση ότι ήταν καλλιτέχνης, αμφέβαλλε όμως πάντα για τον εαυτό του και ήταν σχεδόν αρρωστημένα ευαίσθητος· ήταν βέβαια τολμηρός, είχε όμως κάθε λογής φοβίες· η δοξομανία και η ματαιοδοξία του συνδυάζονταν με δουλοπρέπεια και ταπεινοφροσύνη· η πίστη του στη θεία πρόνοια συνδυαζόταν με ιδιαίτερα πρακτικά ταλέντα, όπως όταν επρόκειτο, λόγου χάρη, για την προώθηση της δουλειάς του. Ήταν πάντοτε αυτσαίντερο, όχι μόνο λόγω της κοινωνικής του προέλευσης, αλλά και ως αιώνιος εργένης, που όλοι οι έρωτές του έμειναν χωρίς ανταπόκριση, που ήταν συνέχεια καθ' οδόν και πουθενά στο σπίτι του. Παρ' ότι είχε δημιουργήσει ένα ολόκληρο δίκτυο σχέσεων στη Δανία και στο εξωτερικό και είχε ταλέντο να συνάπτει φιλίες, βαθιά μέσα του ήταν μόνος, εξαρτημένος αρχικά από τους προστάτες του και αργότερα από τη φροντίδα των φίλων του.

Γεμάτο αντιφάσεις είναι και το έργο του, του οποίου τα παραμύθια αποτελούν ένα μέρος μόνο. Άρρησε να συνειδητοποιήσει ότι αυτό ήταν το πραγματικό του ταλέντο, σε όλη του τη ζωή δοκιμαζόταν, άλλοτε με μικρότερη κι άλλοτε με μεγαλύτερη επιτυχία, ως ποιητής, ως συγγραφέας θεατρικών έργων, μυθιστορημάτων και ταξιδιωτικών αφηγημάτων, και ασχολιόταν με τις εικαστικές τέχνες. Με τα παραμύθια και τις ιστορίες του, που μέχρι σήμερα έχουν μεταφραστεί σε 150 γλώσσες, έγινε ένας από τους πιο πολυδιαβασμένους συγγραφείς του κόσμου. Μολονότι ο ίδιος προσπαθούσε με κάθε τρόπο και μέχρι την τελευταία του πνοή να μην καθιερωθεί μόνο ως παραμυθάς για τα παιδιά, η ταμπέλα αυτή τον χαρακτηρίζει ως σήμερα και υπερισχύει ακόμη και στις διάφορες διασκευές που γνωρίζουν τα παραμύθια του σε όλα τα μέσα. Στη λογοτεχνία, ο Άντερσεν αναβιώνει άμεσα ή έμμεσα σε έργα πολυάριθμων συγγραφέων, όπως του Όσκαρ Ουάιλντ, του Τόμας Μαν, του Βλάντιμιρ Ναμπόκοφ και άλλων, οι οποίοι θεωρούσαν και θεωρούν τις φανταστικές του ιστορίες, βγαλμένες από τη ζωή, καθώς και όλα τα δαιμόνια και τις νεράιδες, καλές και κακές, απολύτως επίκαιρα.

Η ζωή

Παιδικά χρόνια στο Όδενσε (1805-1819)

«Το έτος 1805, την Τρίτη, 2 Απριλίου και ώρα 1η πρωινή, γεννήθηκε ο γιος του μαθητευόμενου υποδηματοποιού Χανς Άντερσεν και της συζύγου του Άννε Μαρί Αντερσντάτερ, τον οποίο βάφτισε εσπευσμένα την ίδια ημέρα, λόγω απουσίας του ιερέα, ο διάκονος κύριος Ράμζινγκ και του έδωσε το όνομα Χανς Κρίστιαν» (Oxenvad 1997, σ. 14). Το πρώτο αυτό επίσημο στοιχείο για τον Χανς Κρίστιαν Άντερσεν βρίσκεται στο ληξιαρχικό βιβλίο της εκκλησίας της κοινότητας του Ζανκτ Χανς στο Όδενσε, το οποίο την εποχή εκείνη ήταν η δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της Δανίας, με κοντά 6.000 κατοίκους. Οι Άντερσεν, όπως και οι περισσότεροι από τους μισούς συμπολίτες τους, ζούσαν σε συνθήκες φτώχειας. Είχαν παντρευτεί μόλις δύο μήνες πριν από τη γέννηση του γιου τους και μόνο έναν χρόνο αργότερα εγκαταστάθηκαν σε δικό τους σπίτι. Ο Χανς Άντερσεν, γιος ενός φτωχού τεχνίτη και χωρικού που αργότερα τρελάθηκε, ήταν πάντοτε «ελεύθερος τεχνίτης», δηλαδή τσαγκάρης που δεν ανήκε σε συντεχνία και δεν απασχολούσε υπαλλήλους. Ωστόσο δεν μπορούσε να θρέψει τη μικρή του οικογένεια, η τέχνη του λίγο τον ικανοποιούσε και του απέφερε ακόμη λιγότερα. Η μητέρα του Άντερσεν, τουλάχιστον δέκα χρόνια μεγαλύτερη από τον

Γέννηση
στις 2/4/1805

Οι γονείς

«Η φωλιά του ποιητή»,
το σπίτι όπου μεγάλωσε
ο Άντερσεν. Ακουαρέλα
του Γ.Χ.Τ. Χανκ, 1836

άντρα της, είχε φέρει στον κόσμο μια κόρη το 1799, την οποία ο Άντερσεν σίγουρα γνώρισε, αργότερα όμως προσπαθούσε να την αγνοεί όσο μπορούσε. Δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι η Άννε Μαρί Αντερσντάτερ, γεννημένη εκτός γάμου το 1773 ή το 1775, δεν ήξερε τίποτα «για τον κόσμο και τη ζωή» (MLE 1, σ. 27), όπως ισχυρίστηκε ο γιος της αργότερα.

Γενικώς τα γραπτά του Άντερσεν για τη ζωή του δεν είναι πάντοτε αξιόπιστα, αν και αποτελούν τη σημαντικότερη πηγή πληροφοριών για τα παιδικά και τα πρώτα νεανικά του χρόνια. Φτωχικό αλλά παστρικό και ειδυλλιακό περιγράφει το πατρικό του σπίτι. Το συχνά αναφερόμενο δωμάτιο των 18 τετραγωνικών ήταν το τρίτο σπίτι στο οποίο μετακόμισαν οι γονείς του, στη σημερινή Μουνκεμελεστρόντε, και όχι στο «H.C. Andersen Hus», μουσείο σήμερα, που θεωρείται ο τόπος γέννησής του. Στο δωμάτιο αυτό έπρεπε να χωρέσει το τσαγκαράδικο, το κρεβάτι και το ντιβάνι, και σε τόσο στενό χώρο συχνά επικρατούσε μεγάλη ταραχή, πόσο μάλλον που οι γονείς του δεν είχαν και πολλά κοινά: «Ο πατέρας μου δεν ήταν αμόρφωτος και είχε γερό μυαλό, η μητέρα μου αντίθετα ήταν ψυχούλα· οι δυο τους ήταν πολύ διαφορετικοί, ζούσαν όμως καλά μαζί» (LB, σ. 15), θυμάται ο Άντερσεν στην πρώτη του αυτοβιογραφία. Η Άννε Μαρί Αντερσντάτερ, που ως παιδί ζητιάνευε, ήταν αναλφάβητη και προληπτική, συνάμα όμως δυναμική κι εργατική, φρόντιζε με αγάπη τον γιο της και στην ουσία εκείνη συντηρούσε την οικογένεια. Αντίθετα, ο πατέρας τροφοδοτούσε από νωρίς την πνευματική ανάπτυξη του αγοριού, του διάβαζε τα βράδια, του έφτιαχνε παιχνίδια και του κατασκεύασε μια μικρή θεατρική σκηνή. Πικραμένος που δεν είχε καταφέρει να αξιοποιήσει τις δικές του δεξιότητες, πρόβαλλε στον γιο του τα όνειρά του για το μέλλον. Ο μικρός Χανς θεωρούνταν ιδιαίτερο παιδί, πόσο μάλλον που αποδείχθηκε ελευθερόφρων, προς μεγάλη δυσaréσκεια όλων.

Το 1812 ο Χανς Άντερσεν παράτησε γυναίκα και παιδί κι έφυγε στρατιώτης: από θαυμασμό προς τον Ναπολέοντα και με την ελπίδα να γυρίσει υπολοχαγός, εξηγεί αργότερα ο γιος. Στην πραγματικότητα όμως ο πατέρας πήρε τη θέση ενός εύ-

πορου χωριατόπαιδου που τον πλήρωνε καλά, στρατολογήθηκε δηλαδή από οικονομική ανάγκη. Αν και δεν συμμετείχε σε μάχες, γύρισε πίσω ψυχικά και σωματικά τσακισμένος και πέθανε λίγο αργότερα, σε ηλικία μόλις 34 χρονών. Ο γιος αναγνώριζε πάντοτε τα χαρακτηριστικά που κληρονόμησε από τον πατέρα του: την κλίση προς τη λογοτεχνία και την τέχνη, την αναπτυγμένη φαντασία και την ονειροπαρμένη φύση του, τον ιδιαίτερο χαρακτήρα και τη συνείδηση ότι είναι «αλλιότικος». Ωστόσο, φαίνεται ότι κρατούσε πάντοτε απόσταση από τον πατέρα του, που τον είχε παρατήρει, όπως και από τους αδύναμους ήρωες στα φανταστικά του έργα, μερικοί από τους οποίους όντως μοιάζουν στον πατέρα του.

Ο θάνατος του πατέρα

Και η μητέρα όμως εμφανίζεται πολλές φορές στα έργα του Άντερσεν, πιο ανάγλυφα ως αθώα δυστυχισμένη πλύστρα στην ιστορία *Δεν άξιζε για τίποτα*, όπου δίνεται και μια εξήγηση για τον αλκοολισμό της. Δεν είναι γνωστό πότε άρχισε να πίνει, μάλλον μετά τον θάνατο του πατέρα ή και νωρίτερα. Στις βιογραφίες του ο Άντερσεν δεν αναφέρεται σε αυτό, αν και αποκλείεται να μην ήξερε ότι η μητέρα του έπινε. Στη βιβλιοθήκη του πατέρα υπήρχε η Βίβλος, την οποία προφανώς ποτέ δεν διάβαζε στον γιο του, κωμωδίες του Λούντβι Χόλμπερ, η συλλογή παραμυθιών *Χίλιες και μια νύχτες* και μια δανέζικη μετάφραση του *Ιδιότροπου (Der Sonderling)* του Άουγκουστ Λαφοντέν. Όμως το παιδί, προικισμένο με φαντασία, αντλούσε την πνευματική του τροφή και από άλλες πηγές, όπως από τη φυλακή του Όδενσε, που ήταν για εκείνον «σαν σεντούκι γεμάτο ιστορίες για κλέφτες και ληστές» (MLE 1, σ. 30). Παρόμοια εντύπωση του έκανε και η ψυχιατρική κλινική όπου δούλευε η γιαγιά του, καθώς και το κλωστήριο που στεγαζόταν εκεί.

Πρώτα γνωστικά ερεθίσματα

«Μου έλεγαν ιστορίες και τραγούδια, με δυο λόγια, τρελοί και λογικοί έκαναν ό,τι μπορούσαν για να προσδώσουν λίγο ρομαντισμό στη ζωή μου. Συχνά ξάπλωνα μπροστά στα σπιτάκια όπου έμεναν οι δαιμονισμένοι και άκουγα τα λόγια τους, τα τραγούδια τους και τις φριχτές τους κατάρες.» (Το βιβλίο της ζωής μου, LB, σ. 16)